

Asterix en de geschiedenis

De vrolijke verbeelding van de Romeinse tijd

Een groot deel van de kennis over de Galliërs danken we aan een Romein: Julius Caesar. Nu lijken de rollen omgedraaid. Wie leert ons van jongs af aan alles over de Romeinen? Precies, onze Gallische held Asterix!

Jaap Toorenaar is docent klassieke talen aan het Stedelijk Gymnasium Leiden en auteur van het boek *Asterix, de vrolijke wetenschap*.

Wie waren onze voorouders?', vraagt de bard Assurancetourix op de eerste pagina van *Asterix en het Gouden Snoeimes* aan een leerling uit zijn klasje Gallische kinderen. Het enige antwoord dat hij krijgt, is een vraagteken in een tekstballon. Deze scène speelt zich af rond het jaar 50 v.Chr. in een Gallisch dorpje in Armorica, een streek in het huidige Bretagne en Normandië. Dit dorpje werd aan het begin van dit avontuur aan de lezer voorgesteld aan de hand van een kaart van Gallia. In een vergrootglas zien we het liggen, omringd door vier Romeinse *castra*: Petibonum, Laudanum, Babaorum en Aquarium. Wie deze namen voor de eerste keer leest, zal misschien pas bij de laatste doorkrijgen dat ze niet historisch gefundeerd zijn. Bij nadere beschouwing blijkt Laudanum een medicijn (de vloeibare variant op paracetamol), Petibonum is een verbastering van *petit bon-homme*, dat zoiets als brave doorsneeburger betekent en Babaorum is afgeleid van

Vercingetorix gooit zijn wapens voor de voeten van Julius Caesar na de slag bij Alesia. Collectie museum Crozatier du Puy-en-Velay.

www.asterix.com © 2014 LES ÉDITIONS ALBERT RENÉ

de naam van een taartje met sterke drank: *Baba au Rhum*. Dat de Romeinen Gallia hebben veroverd is symbolisch weergegeven met een veldteken met adelaar en de letters SPQR (Senatus Populusque Romanus: de officiële naam van het Romeinse Rijk). De plaats van dit teken is niet toevallig gekozen: het staat in de huidige streek Auvergne, daar waar Alesia zich bevond. Alesia was de plaats waar de Gallische opstandeling Vercingetorix definitief door Caesar werd verslagen. Onder de kaart staat de volgende tekst: 'Zo'n 2000 jaar geleden was heel Gallië (...) bezet door soldaten van Caesar, de Romeinse veldheer. Héél Gallië? Nee, een kleine nederzetting bleef moedig weerstand bieden aan de overweldigers...' Deze tekst is een knipoog naar de openingszin van Caesars *De Bello Gallico*. Deze openingszin moeten Franse scholieren uit het hoofd leren en luidt: 'Gallia est omnis divisa in partes tres.' (Heel Gallië is in drie delen verdeeld.) De vraag van de bard aan het begin van dit artikel is ook een verwijzing. In het moderne Frankrijk begint het geschiedenisonderwijs traditioneel met de zin: 'Nos ancêtres étaient les Gaulois.' Maar nu vraagt een *Gallische* bard aan *Gallische* kinderen 'wie onze voorouders waren'... Geen wonder, dat het kind dat de beurt heeft het antwoord niet weet!

Glaasjes pastis

De serie avonturen van Asterix en Obelix kwam tot stand door de samenwerking tussen de scenarist René Goscinny en de tekenaar Albert Uderzo. Het idee ontstond in oktober

1959 op een terrasje voor een Parijs café en naar eigen zeggen na consumptie van diverse glaasjes pastis. Ze wilden het Franse lezerspubliek – en daarvan vooral het jeugdige deel – voor zich winnen. Daarom was het handig om juist de Galliërs in hun heroïsche strijd tegen de Romeinse wereldveroveraars tot de hoofdpersonen te maken. Caesars monografie over de Gallische oorlog is nagenoeg de enige geschreven bron. Dat deze pro-Romeins is, en dus niet bepaald objectief, is bekend. Des te aardiger was de vondst om deze historische gebeurtenis vanuit het perspectief van de Galliërs te belichten. De auteurs besloten om alle Romeinse eigennamen op ‘us’ te laten eindigen en die van de Galliërs op ‘ix’; dit laatste naar analogie van de namen van de door Caesar genoemde leiders Vercingetorix en Dumnorix. Een *astérisque* is een sterretje in een tekst dat op een verhelderende voetnoot duidt. Uiteraard verwijst de naam Obelix naar de obelisk, de slanke Egyptische zuil. Gezien zijn imposante postuur is dit al een grappige naam. Maar er is meer aan de hand. *Obeliskos* is ook een Grieks woord voor braadspies. In de tekstkritiek werd in de oudheid een asterisk gebruikt om een ontbrekend authenticiteitsvers van Homerus aan te duiden, terwijl een obeliskos (‘dolkje’) het tekstkritische teken werd om te wijzen op een onecht vers van Homerus (dat later ten onrechte aan de tekst was toegevoegd). Het dolkje werd daarna bij teksten gebruikt om een kritische voetnoot aan te kondigen. Nadat Luther in 1517 zijn 95 stellingen had verkondigd, ging de katholieke geestelijke Eckius daartegenin met een werk dat hij *Obelisci* noemde. Luther nam dit weer op in zijn verzameld werk met eigen toelichtingen op de tegenwerpingen van Eckius en noemde dit hoofdstuk om die reden *Asterisci et Obelisci*. Dit kan geen toeval zijn! Alleen al uit de namen van de hoofdpersonen kun je concluderen dat Goscinny en Uderzo niet alleen voor kinderen werkten, maar ook volwassenen intellectuele prikkels wilden bieden.

Spelenderwijs

De degelijke research blijkt bijvoorbeeld uit het verhaal van *Het Gouden Snoeimes*. Dat Keltische barden niet alleen musiceerden maar ook voor het onderwijs verantwoordelijk waren, staat bij Caesar te lezen. De druïde Panoramix is in dit avontuur in paniek omdat hij, vlak voordat hij naar de jaarlijkse bijeenkomst van de Gallische druïden vertrekt, zijn gouden

snoeimes breekt. Deze bijeenkomst vond – weer volgens Caesar – inderdaad jaarlijks plaats en wel in het Carnutenwoud ten noorden van Lutetia.¹ De humor overheerst in dit avontuur en lezers kunnen hartelijk lachen om de domheid van Obelix, het gestuntel van de Romeinen, de reacties op het zingen door de bard of het verhaspelen van de naam Vercingetorix door een dronkenlap. Maar alle humor woekert op een voedingsbodem van uitgebreid onderzoek. Ook minder bekende details uit de regeringsperiode van Caesar

Links René Goscinny, scenarist van Asterix en Lucky Luke. Rechts Morris, tekenaar van onder andere Lucky Luke. Foto genomen in Amsterdam in 1971. Foto: Hans Peters/ Anefo.

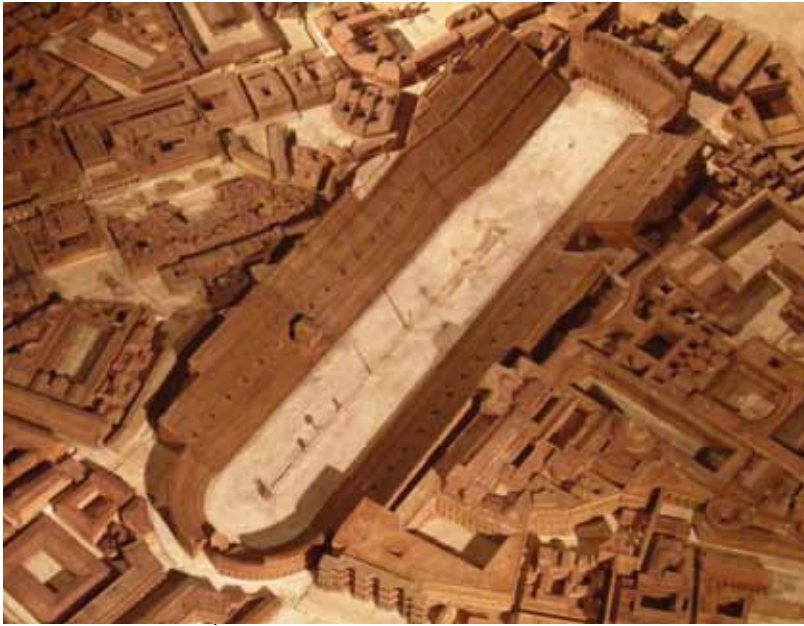
‘Obeliskos is een Grieks woord voor braadspies’

komen aan bod. In *Asterix en de Helvetiërs* is sprake van aanvallen van epilepsie en van het feit dat Caesar de brug bij het Meer van Genève heeft laten afbreken, *Asterix en het 1ste Legioen* levert een fictieve aanleiding voor de Slag bij Thapsus in Noord-Afrika en *Asterix in Hispania* speelt onmiddellijk na de Slag bij Munda.²

Spelenderwijs krijgt de Asterix-lezer inzicht in de structuur van het Romeinse leger of de inrichting van een legerkamp. Het wemelt van de beroepsaanduidingen als *optio*, *centurio* of *lanio*. Iedere classicus die rondleidingen op het Forum Romanum geeft, herkent de straten, tempels, basilicae en de triomfboog op het openingsplaatje van *De Lauwerkrans van Caesar*, ook al was de Basilica Iulia in 50 v.Chr. nog niet klaar en laat de triomfboog van Septimius Severus zelfs nog 260 jaar op zich wachten. Ook als onze Gallische vrienden Griekenland bezoeken, herkennen we de maquettes van de archeologen achter de tekeningen. Het knappe is daarbij steeds dat de makers het publiek ►

► Caesar, *De Bello Gallico* 6, 13, 10.

► Caesars epilepsie staat genoemd bij Suetonius *De Vita Caesarum* 45; het vernielen van de brug naar Genève noemt Caesar in *De Bello Gallico* 1, 7, 2.

Circus Maximus in een model van Rome door Paul Bigot, universiteit van Caen.

hun kennis niet op belerende wijze willen opdringen. Het verhaal en de humor staan altijd op de voorgrond, maar aan de coulissen hebben ze wel degelijk grote zorg gewijd. Zo biedt het plaatje uit *Asterix en de gladiatoren* een goede impressie van de keizerlijke loge in het bomvolle Circus Maximus. Dat er boven Caesar een enorm spandoek hangt met de tekst

‘De grootste kracht van de strip is misschien wel dat de lezer zich volkomen in de tijd van toen verplaatst’

‘panem et circenses’ (brood en spelen) is weer voer voor volwassenen. Het is een fragment uit Iuvenalis’ *Tiende Satire* uit het begin van de tweede eeuw na Christus en vormt een vlijmscherpe kritiek op de onderdrukkingstactiek door de keizer. Dat het hier open en bloot tijdens de spelen getoond wordt, is net alsof er boven de ingang van de Sint-Pieter ‘opium voor het volk’ zou staan!

Natuurlijk staan er in de albums van Asterix genoeg foutjes waar puristen over kunnen vallen. De uniformen van de Romeinse soldaten stammen niet uit Caesars tijd maar uit de tijd van Trajanus rond 100 n.Chr. Asterix kan nooit in 50 v.Chr. aardappels hebben geschild voor zijn hutje; de aardappel kennen we in Europa immers pas na Columbus. Maar als een kritische lezer zou opmerken dat er in 50 v.Chr. geen menhirs meer werden gemaakt, zou hij zich belachelijk maken. Dat wisten de schepers van de strip zelf ook wel. Ze maakten van Obelix een menhirhouwer om grappen te kunnen maken over het nut van het product.

Deze buste maakte waarschijnlijk deel uit van een groter standbeeld voor een invloedrijke geromaniseerde Kelt. De haar- en baarddracht wijst erop dat dit een militair was. Historisch Museum Bern.

Heden in het verleden

Wie in de twintigste eeuw een komisch verhaal in 50 v.Chr. plaatst, kan er bewust anachronismen in leggen. Zo zien we een wegrestraurant (restau-via), en een supermarkt (superdomus) waar je van alles kunt aanschaffen, van levensmiddelen tot slaven en orgie-attributen. Wanneer Asterix afscheid neemt van de Egyptenaren, zegt hij: ‘Als we ooit nog eens iets voor jullie kunnen doen, bijvoorbeeld een kanaal graven...’ Daarmee loopt hij vooruit op het Suezkanaal dat tussen 1859 en 1867 door vicomte de Lesseps zal worden aangelegd. Al roeiend naar Britannia suggereert Obelix dat een tunnel wellicht handig zou zijn. Wanneer een flacon met aardolie uit het Midden-Oosten per ongeluk in zee belandt, roept een op de golven dobberende zeemeeuw woedend: ‘Beginnen jullie nu al?!’

In de verhalen over onze Gallische helden staan veel knipogen naar personen en kunstproducten van later tijden. Op de slavenmarkt voor elite-slaven (!) van Tiffanus (men denke aan het chique warenhuis Tiffany) waar Caesar zijn slaven pleegt te kopen, neemt een slaaf poses aan die verwijzen naar *De Denker* van Rodin en klassieke beelden zoals *De Discuswerper* en de *Laocoön*. Een schip zinkende piraten vormt een imitatie van *Le Radeau de La Méduse* van Géricault uit het Louvre. De ziener uit *Asterix en de Ziener* met de prachtige naam Xynix snijdt een vis open om de toekomst te lezen; dit plaatje is een imitatie van Rembrandts *De anatomische les van Dr. Nicolaes Tulp*.

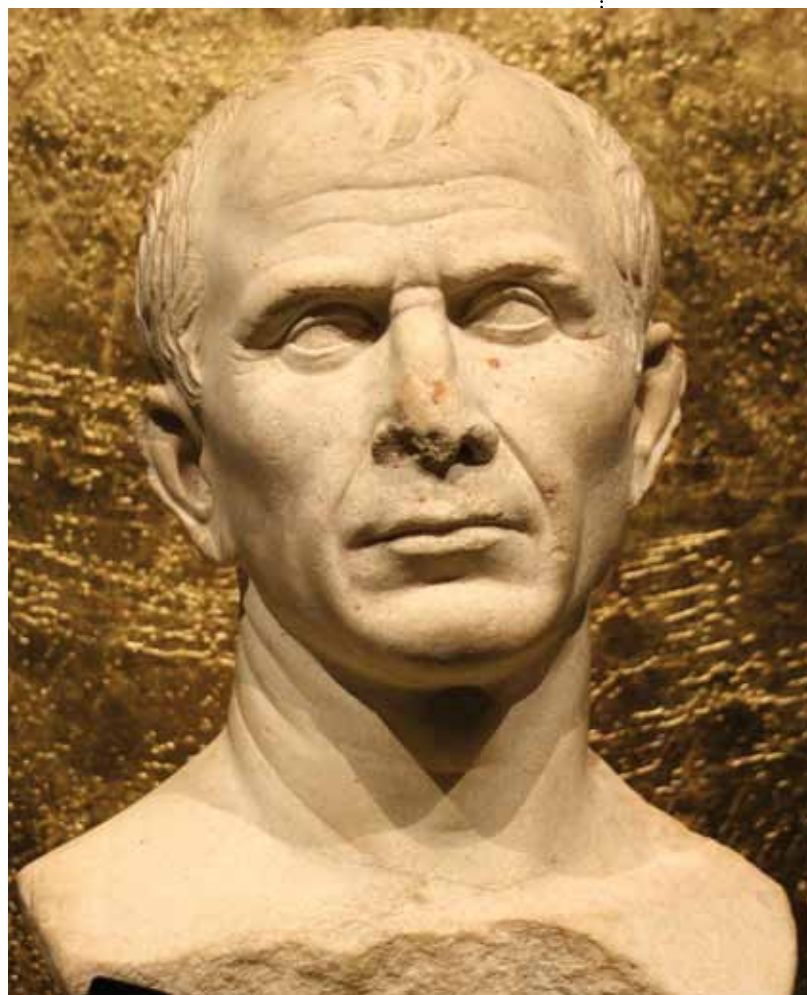
Inzicht

De grootste kracht van de strip is misschien wel dat de lezer zich volkomen in de tijd van toen verplaatst. Daarbij krijgt ook eens een gewoon doorsneedorpje de volle aandacht, we volgen een gewone legioensoldaat in alle ontberingen, we krijgen inzicht in het leven van slaven en gladiatoren. Het is geen zwart-witschildering waarbij de Galliërs alle sympathie en de Romeinen alle antipathie oogsten. Integendeel: vaak winnen de Romeinen onze gunst. Bovendien maken ook ‘foute’ Galliërs – collaborateurs – hun opwachting. Begrippen als romanisering en pacificatie worden concreet gemaakt.

Zo vat Caesar in *De Romeinse Lusthof* het geraffineerde plan op om het verzetsdorpje te omringen met Romeinse theaters, aquaducten en tempels in de hoop dat de verlokkingen van de beschaving de Galliërs zullen verleiden. Dit lijkt te lukken. Romeinse gasten komen vis en antiquiteiten kopen en de Romeinse kleding trekt de Gallische vrouwen onweerstaanbaar aan. Alleen een superwapen als de bard met zijn vreselijke stemgeluid kan hier nog uitkomst bieden. Asterix weet hem over te halen een appartement in het luxe hotel van de Romeinen te betrekken; het verlangen naar een beschaafd publiek trekt de bard over de streep. Wanneer hij midden in de nacht een lied aanheft, besluiten alle Romeinse huurders stante pede te vertrekken. Zijn naam luidt niet voor niets Assurancetourix: een *assurance (contre) tous les risques* is uiteraard een allrisk-verzekering.

De originele Franse tekst staat bol van de woordspelingen, vaak met een historische lading. Een voorbeeld: *Il affranchit le rubicond*

(hij geeft de roodharige de vrijheid) luidt het in *Asterix in Hispania*. Het betreft een triomftocht door Caesar, waarbij een roodharige barbaar geketend en wel applaudisseert voor Caesar die hem daarop vrijlaat. Maar het klinkt hetzelfde als *il a franchi le Rubicon*, wat betekent dat hij de Rubicon is overgestoken!

Toekomst

Afgelopen oktober verscheen *Asterix bij de Picten*. De NOS vond dit opmerkelijk genoeg om er een item in het televisiejournaal en op Radio 1 aan te wijden; de VARA besteedde er aandacht aan in *Spijkers met Koppen* op Radio 2. Het was dan ook spannend: nadat scenarist Goscinny in 1977 was overleden, ging Uderzo alleen verder met Asterix. Veel fans haakten af omdat de humor en de verhaallijnen van beduidend lagere kwaliteit waren. *Het Geheime Wapen* uit 2009 – met buitenaardse wezens – vormde voor velen het tragische dieptepunt. Nu heeft Uderzo echter de fakkel aan een nieuwe schrijver en een andere tekenaar overgedragen. Dat dit avontuur in tekenstijl en humor niet onderdoet voor veel van de oudere avonturen biedt hoop voor de toekomst. ■

Buste in marmer van Julius Caesar, in 2007 ontdekt in de Rhône bij Arles (Frankrijk). Vermoedelijk een van de twee (ons bekende) beelden die tijdens zijn leven van hem gemaakt zijn. IRPA, Musée Arles Antique. Foto Mcleclat. Boven: Laocoön en zijn zonen. Vaticaanse museum.